

Женалиева З.А.**ӨТКӨН ЧАК ФОРМАЛАРЫНЫН ТҮРКОЛОГИЯДАГЫ КӨРҮНҮШҮ****Женалиева З.А.****ПОЯВЛЕНИЕ ФОРМ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ В ТЮРКОЛОГИИ****Z. Zhenaliev****THE APPEARANCE OF PAST TENSE FORMS IN TURKOLOGY**

УДК: 81.366.58

Түркологиялык адабияттарда этиштин өткөн чак маанилери боюнча аткарылган изилдөөлөр, өткөн чактын баяндалып жазылышы болжол менен XIX кылымга туура келет деп эсептедик. Буларда өткөн чактын жалпы мааниси, өткөн чак маанилерин жараткан грамматикалык каражаттардын этиш сөз түркүмүнүн алкагында кадыресе айтылыштары тууралуу гана сөз жүрөт. Белгилүү окумуштуу И.В. Кормушиндин алтай тилдеринде этиштин чактарынын системасы боюнча жарыялаган монографиясы бар. Эмгекте алтай тилдеринин этиштик формаларынын өнүгүш маселелери жана жалпы түрк тилдериндеги этиштик чак формаларынын байыркы көрүнүшүнүн калыбына келиши сыяктуу изилдөөлөр ишке ашырылган. Этиштик байыркы формаларды тунгус-маньчжур жана монгол тилдеринин фактылары менен биргеликте каралып изилденип чыгат. Окумуштуунун бул монографиясынан алтай тилдериндеги этиштик формаларды байыркы учурдагы грамматикалык формаларын издеп табуу максаттары алдыга коюлганын байкайбыз.

Негизги сөздөр: күдүк чак, байыркы чак, капыскы өткөн чак, адат өткөн чак, айкын өткөн чак, перфект, имперфект.

Исследования в кыргызско-турецкой литературе по значению прошедшего времени глагола показывают, что описание прошедшего времени соответствует примерно XIX веку. Они говорят только об общем значении прошедшего времени, нормальном произношении в форме глагола в слове грамматического средства, которое создает значение прошедшего времени. Известный ученый И.В. Кормушин имеет опубликованную монографию в системе алтайских времен глаголов. В работе проводились такие исследования, как развитие форм глаголов в алтайском языке и восстановление античного облика в турецком языке в целом. Изучение древних форм глаголов проводится в сочетании с фактами Тунгус-маньчжурского и монгольского языков. На этих табличках ученый поставил задачу найти грамматические формы древних алтайских форм глаголов.

Ключевые слова: сомнительное время, древнее время, внезапное прошедшее время, обычное прошедшее время, явное прошедшее время, перфект, имперфект.

Studies in the Kyrgyz-Turkish literature on the meaning of the past tense of the verb show that the description of the past tense corresponds to about XIX century. They only talk about the general meaning of the past tense, the normal pronunciation in the verb form in the word of the grammatical means that creates the meaning of the past tense. The famous scientist I.V. Kormushin had published monograph in the system of Altaic tenses of verbs. The work carried out such studies as the development of verb forms in the Altai language and the restoration of the ancient appearance in the Turkish language as a whole. The study of ancient verb forms carried out in

combination with the facts of the Tungus-Manchu and Mongolian languages. On these tables, the scientist set the task of finding grammatical forms of ancient Altai verb forms.

Key words: doubt tense, ancient tense, sudden past tense, habitual past tense, obvious past tense, perfect, imperfect.

Түркология илими Чыгыш таануу (Востоковедение) илиминин бир бутагы катары каралып жүрүп өнүгүп, XIX, XX кылымдарда өз алдынча илим катары калыптанган. Түркология илиминин (түркология предметинин) негизги объектиси болуп байыркы жана азыркы түрк тилдеринин проблемалары эсептелет. Түрк тилдери жана түрк тилдеринин грамматикасы, грамматикалык түзүлүшү европалык окумуштуулар тарабынан XVII, XVIII кылымдардан бери окулуп, окутулуп, үйрөнүлүп келе жатат. Демек, түрк тилдериндеги атооч сөздөр менен этиш сөздөр европалык түркологдордун эмгектеринде, изилдөөлөрүндө көп мезгилден бери каралып келе жатат.

Орус-совет түркологдорунун ичинен Н.К. Дмитриевдин грамматикасы, тактап айтканыбызда, Н.К. Дмитриев жазган Башкырт тилинин грамматикасы өзгөчө белгилөөгө арзыйт. Эмгекте башкырт тилинин фонетикасы, морфологиясы жана синтаксиси чагылдырылып жазылган. Морфология бөлүмүндө этиш сөз түркүмүнө өзүнчө орун берилген. Башкырт тилинде этиш сөздөрдүн ыңгай, чак, жак жана сан категориялары боюнча өзгөрө тургандыгын белгилеп, грамматикалык түр (вид) жана мамиле категорияларын болсо, “должны быть отнесены к отделу словообразования глаголов” (этиштердин жасалышы деген бөлүмдө каралыш керек) деп эсептеген. Окумуштуунун бул көз карашын атайын лингвистикалык изилдөөлөрдү жүргүзүп карап көрүш керек деп эсептейбиз. Кыргыз тилинин лексикографиясында Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын академиги К.К. Юдахин Кыргызча-орусча сөздүгүндө кыргыз тилиндеги этиш сөздөрдүн мамиле маанилерин лексикалык толук маанилүү сөздөр катары кабыл алып орус тилине которуп сөздүккө киргизип жазган [2, 65-б.]. Н.К. Дмитриевдин башкырт тилинин грамматикасында мамиле этиш сөздөргө карата мындай мамилеси, мамиле категориясы лексикага тиешлүү деген көз карашы атайын лингвистикалык изилдөөнү талап кылып

турган маселе болуп эсептелип, ал биздин бул изилдөөбүздүн алкагына кирбейт. Биз бул улуу түркологдун этиштин чактары, анын ичинен да өткөн чак формалары тууралуу айткандары тууралуу гана сөз кылып, өзүбүздүн кыргыз тилиндеги этиштин өтөн чак маанилерин изилдөөлөрүбүзгө пайдаланып иш жүргүзүүнү көздөйбүз.

Окумуштуу башкыр тилиндеги чак маанилерин ыңгай категориясынын ичинде, көбүнчө жай ыңгайдын мисалдарында карап, кыймыл атоочторго туура келген чактар (времена, восходящие к отлагольным именам), чакчылдарга туура келген чактар (времена, восходящие к деепричастиям), атоочтуктарга туура келген чактар (времена, восходящие к причастиям) деп үч топко бөлүп талдап чыгып жазган [2, 136-148-бб.]. Н.К. Дмитриевдин башкыр тилиндеги этиштердин чак маанилеринин кыймыл атоочторго туура келгендери деп жазып талдагандары кыргыз тилиндеги айкын өткөн чактын *-ды* формасына туура келет.

Н.К. Дмитриев башкыр тилинде *ине* (кыргызча *эле*) формасын байыркы өткөн чак маанисинин формасы деп эсептеген: *алган инем – я еще раньше брал // взял; килгән инем – я еще раньше приходил* [5, 153-б.]. Бул формаларды, *алган инем* жана *килгән инем* деген формаларды кыргызча *алган элем* жана *келген элем* деген формаларга туура келет деп эсептөөгө болот деп ойлойбуз. Мына ушул жогорудагы Н.К. Дмитриевдин китебинен келтирилген мисалдардан көрүнүп тургандай көптүк сандын экинчи жана үчүнчү жактарында гана азыркы кыргыз тилиндегиден айырмасы бар, негизинен этиштердин, этиштердин өзгөрүшү боюнча башкырт тили менен кыргыз тилинде жалпылыктар басымдуулук кылып жатат.

Байыркы түрк жазма эстеликтеринин тилинде этиштин өткөн чагынын бир нече маанилик өзгөчөлүктөрү бар экени А.Н. Кононов тарабынан белгиленген [6, 183-192-бб.]. Окумуштуу байыркы түрк, орхон-енисей, жазма эстеликтеринин тексттеринен мисалдарды келтирип, *-ды* мүчөсү менен айтылган этиштин формаларын *прошедшее категорическое время* (айкын өткөн чакка туура келет деп эсептейбиз) деп белгилеп, алардын *-tī (-tu), -ti (-tū), -dī (-du), -di (-dū) + жак мүчөлөрү* [7, 188-б.] - деген түрлөрдө тыбыштык жактан өзгөргөн түр менен колдонулганын көрсөтүп жазган. Байыркы эстеликтерде жолуккан *-мыш (-mīš)* формасын *прошедшее неочевидное время* деп мисалдарды келтирген. Орхон-Енисей эстеликтериндеги *-мыш + эрти (-mīš + erti)* формасын байыркы (давнопрошедшее время) өткөн чак деп эсептеп, ошол эле мезгилде бул форманын келер чактын көрсөткүчү экенин эске алып, келер-өткөн чак деп да көрсөткөн [8, 191-б.].

Ал эми түрк тилдериндеги этиштер боюнча атайын илимий изилдөөлөр ХХ кылымдын орто ченинен бери карай жүргүзүлүп келе жатат. Якут тилиндеги

этиштик негиздердин типтери боюнча Л.Н. Харитонов атайын лингвистикалык изилдөөлөрүн жүргүзгөн. Бирок анын изилдөөлөрүндө этиш уңгуларынын жана этиштик негиздердин структуралык түзүлүштөрү менен семантикалык маанилерине басым жасалып, анын изилдөөсүндө өткөн чактын уюшулушуна, деги эле этиштин чак формаларынын уюшулушуна, чак маанилерине көп көңүл бурулган эмес. Албетте андай маселелер монографиянын максатынан сырткары болгон.

Татар тилиндеги этиштер белгилүү окумуштуу Ф.Ю. Юсупов тарабына изилденип, автордун көлөмдүү монографиясы жарыяланган. Окумуштуу татар тилиндеги этиштердин жасалыш өзгөчөлүктөрүн чак маанилери менен түздөн-түз тыгыз байланышта карап изилдеп, этиш сөздөрдүн структуралык түзүлүштөрү боюнча карап изилдөөлөрдү ишке ашырган. Тактап айтканыбызда, Ф.Ю. Юсупов азыркы татар тилиндеги этиштердин учур чак, келер чак жана өткөн чак формаларынын уюшулушундагы уланды мүчөлөр аркылуу, ошол уланды мүчөлөр жараткан грамматикалык маанилерди да талдап изилдөөлөрдү ишке ашырган. Ошентип анын монографиясында татар тилиндеги этиштик формалардын структуралык жактан иликтенишин, талданышын көрөбүз. Эмгекте татар тилиндеги этиш сөздөрдүн мезгилге карата мамилеси иликтенет, башкача айтканыбызда, этиштин келер чакты жана өткөн чакты туюндурган лексика-грамматикалык маанилери абдан көп мисалдардын келтирилиши менен изилденип талдоого алынган.

Ф.Ю. Юсуповдун монографиясында азыркы татар тилиндеги өткөн чак формаларынын *-ды, -ган, -ын (-ыпты), -ганда, -улы* мүчөлөрүнүн жана *иле* жардамчы этишинин жалганышы менен уюшулгандыгы бир топ терең иликтенип талданган.

Көпчүлүк түрк тилдеринде айтылып келе жаткандай, *-ды*, мүчөсү менен татар адабий тилинде да, диалектилеринде да өткөн чактын билдирилиши бир канча кенен изилденген. Автор жалпы түрк тилдеринде *-ды* аффиксинин этиштик негиздерге жалганышы өткөн чакты билдирерин айтып белгилейт. Этиштик негиз үндүү тыбыштар жана жумшак (звонкий) үнсүз тыбыштар менен аяктаса *-ды, -де*, ал эми этиштик негиздер каткалаң (глухой) үнсүз тыбыштар менен аяктаса *-ты, -те* болуп жалганып жактала турандыгын белгилеген [9, 100-б.]. Татар тилинде жана татар тилинин диалектилеринде өткөн чактын *-ды* аффикси аркылуу уюшулганынын грамматикалык жактан өзгөрүлө тургандыгы башка тектеш түрк тилдери менен бирдей болуп айырмачылыктардын дээрлик жок экендиги да атайын белгиленген. Татар тилинин бардык диалектилеринде бул форманын бар экендиги, грамматикалык категориялардын каражаттары менен өзгөрүүлөрүндө айырмалардын жок экендиги бир канча мисалдар менен далилденип көрсөтүлгөн [9, 111-б.].

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2023

Ал эми *-ган* мүчөсү тууралуу “Прошедшее на *-ган* образуется от причастие на *-ган* (после звонких согласных и гласных), *-кан* (после глухих)” – Өткөн чактын *-ган* менен уюшулушу атоочтук формаларынын жумшак үнсүздөр менен жана үндүү тыбыштар менен аяктаган этиш сөздөргө *-ган*, ал эми каткалаң үнсүз тыбыштар менен аяктаган этиш сөздөргө *-кан*

болуп өзгөргөн мүчө түрүндө жалганып уюшула тургандыгын атайын белгилеп жазган [10, 112-б.] .

Татар тилинде жана татар тилинин диалектилеринде өткөн чактын *-ган* аффикси аркылуу уюшулушунда өзгөчөлүктөрдүн бар экендиги белгиленип, мисалдар келтирилип, жакталыштын биринчи тибине төмөндөгүдөй мисалдарды келтирген.

<i>мин алган - мын</i>	<i>без алган - быз</i>
<i>син алган - сың</i>	<i>сез алган - сыз (сыгыз)</i>
<i>ул алган</i>	<i>алар алган - нар</i>

Жакталыштын экинчи тибин таандык мүчөлөрүнүн катыштыгы аркылуу ишке ашат – “спряжения прошедшего на *-ган* осуществляется с помощью аффиксов принадлежности” деп жазып, мисалдарды келтирген [11, 113.] .

<i>мин алган - ым</i>	<i>без барган - ыбыз</i>
<i>син алган - ың</i>	<i>сез барган - ыгыз</i>
<i>ул алган</i>	<i>алар баргас (-нар).</i>

Бул экинчи тибиндеги жакталыштардын азыркы татар тилинин орто диалектисине (средний диалект), көбүнчө Казань шаарынын күнчыгыш тарабындагы говорлорго мүнөздүү экнедигин белгилеп жазган.

Сибирдеги татар тилинин диалектилериндеги жакталышты, башкача айтканыбызда, *-ган* аффикси аркылуу уюшулган этиштердин өткөн чагынын жакталышынын каткаландашып айтыла тургандыгын да белгилеп жазып, төмөндөгүдөй мисалдарды келтирген.

<i>мин парган - ым йук</i>	<i>без парган - ыбыз йук</i>
<i>син парган - ың йук</i>	<i>сез парган - ыгыз йук</i>
<i>ул парган - ы йук</i>	<i>алар парганы - ы йук</i>

Ошону менен бирге автор “*Мин бүген икмек күп апкайтқам – Я сегодня купила много хлеба; Без үзөбез да Қазанда булганбыз – Мы и сами бываем в Казани*” деген сыяктуу элдин оозунан жазылып алынган бир нече сүйлөм-мисалдарды келтирип, азыркы татар тилинин негизинен бир нече диалектилеринен үлгүлөрдү каттап жазып талдап чыккан.

Терс формадагы айтылыштарды да адабий тилден жана ар кайсы диалектилеринен конкреттүү мисалдарды келтирип талдап иликтеп изилдейт. Жакталыштарда болсо, татар тилинде жана анын диалектилеринде *-ган* аффиксинин терс формасынын *-ма* аффикси жана ага *йук* деген сөздүн кошулуп айтылышы аркылуу уюшула турганын белгилеп жазып тиешелүү мисалдарды келтирет [11, 118-б.] .

<i>мин барган - ым йук</i>	<i>без барган - ыбыз йук</i>
<i>син барган - ың йук</i>	<i>сез барган - ыгыз йук</i>
<i>ул барган - ы йук</i>	<i>алар барганы - ы йук</i>

Ф.Ю. Юсуповдун монографиясындагы изилдөөлөр көрсөткөндөй татар тилиндеги этиш сөздөрдүн өткөн чактарда өзгөрүп айтылышы негизинен азыркы кыргыз тилиндегиден олуттуу айырмаланбайт. Мындай көрүнүштү бул эки тилдин экөөнүн тең түрк тилдеринин кыпчак группасына кире тургандыгы менен түшүндүрүлөт деп эсептейбиз.

Түрк тилдери группасынын кыпчак тилдери тобундагы башкырт тилинде да этиштердин жасалышы жана жакталыш маселелери боюнча да атайын изилдөө аткарылып, монография жарыяланып. Этиш сөздөрдүн чак категориясы боюнча өзгөрүү өзгөчөлүк-

төрү тууралуу иликтөөлөр аткарылган. Башкырт тилиндеги этиштин өткөн чактары боюнча да грамматикалык категориялар боюнча өзгөрүүлөрү азыркы кыргыз тили менен азыркы татар тилинен олуттуу айырмачылыктары болбой турганы белгилүү болду. Бул эмгекте башкырт тилинде этиштердин жасалышы бир топ кеңири каралып, бирок бул эмгектин да максат-милдеттерине этиш сөздөрдүн чак маанилеринин изилдениши кирген эмес.

Уйгур тилинде өткөн чак айкын өткөн чак (*еник өткән заман*) жана байыркы өткөн чак (*узак өткән заман*) деп экиге бөлүнүп брилген. “Еник өткән заман

пеиллири пеил асасига -ди (-ти) аффиксиниң улиниши аркилик ясилиду”. “Узақ өткән заман пеиллири -ар (-эр) аффикси билән кәлгән һал пеиллариниң *еди* ярдәмчи пеили билән бирикиши аркилик ясилиду” (деп белгиленген).

Түрк тилдериндеги этиштин маселелери тууралуу азыркы азербайжан тилинин материалдарынын негизинде капиталдык изилдөө боюнча эмгекти белгилүү советтик түрколог Эрванд Владимирович Севортян (1962) аткарган. Азербайжан тилинде этиштердин жасалышы боюнча жазылган анын көлөмдүү монографиясында сөз жасоонун бардык типтери менен жасалган этиштер ар тараптан талдоого алынган. Монографиянын темасынын биздин темабыздан башка проблемага арналганынан эле эмгекте этиш сөздөрүнүн чак маанилеринин атайын каралбаганын байкоого болот. Ошондой болгону менен азербайжан тилиндеги этиштердин сөз жасоонун морфологиялык жана синтаксистик жолдору менен жасалыш өзгөчөлүктөрүн изилдеп жатып, автордун чак маанилерине көңүл бөлгөндүгүн эске алышыбыз керек. Э.В. Севортяндын изилдөөлөрүндөгү айрым бир мисалдардын кыргыз тилинин чак маанилерине, айрыкча өткөн чак маанилерине арналган маселелерине пайдаланууга боло турганын эске алуу шарт.

Белгилүү окумуштуу И.В. Кормушиндин алтай тилдеринде этиштин чактарынын системасы боюнча жарыялаган монографиясы бар. Эмгекте алтай тилдеринин этиштик формаларынын өнүгүш маселелери жана жалпы түрк тилдериндеги этиштик чак формаларынын байыркы көрүнүшүнүн калыбына келиши сыяктуу изилдөөлөр ишке ашырылган. Этиштик байыркы формаларды тунгус-маньчжур жана монгол тилдеринин фактылары менен биргеликте каралып изилденип чыгат. Окумуштуунун бул монографиясынан алтай тилдериндеги этиштик формаларды байыркы учурдагы грамматикалык формаларын издеп табуу максаттары алдыга коюлганын байкайбыз. Бир муундуу өзүнчө мааниге ээ болгон байыркы этиштик морфемалардын болгондугун, алардын түрк тилдери үчүн үндүү-үнсүз (ГС) же үнсүз-үндүү-үнсүз (СГС) болгондугун, ал эми монгол жана тунгус-маньчжур тилдеринде үнсүз-үндүү (СГ) болгондугун аныктаган.

Ошону менен бирге И.В. Кормушин жалпы алтай тилдериндеги өтө байыркысын тунгус-маньчжур жана монгол тилдеринде сакталгандыгын, ал эми түрк тилдериндегиси бир топ өнүгүүлөрдөн кийинки көрүнүш деп эсептеген [5, 66-б.], ошондой эле байыркы учурдагы форма жасоочу этиштик морфемалардын алтай тилдеринин көп жылдык өнүгүүсү менен сөз жасоочу морфемаларга өтүп кеткендигин айтып өтөт [5, 73-б.]. Бул эмгекте алтай тилдеринин тарыхый байыркы кездердеги грамматикалык формаларды изилдеп, этиштин жалаң эле чак формалары эмес, грамматикалык башка формаларынын тарыхый өнүгүшүнө да изилдөө жүргүзүлгөн. Ошол формалардын ичинде этиштин чактарын туюндурган морфемалар тарыхый-салыштырма метод менен изилденип, алтай тилдеринин тектеш экендигине ыктап ойлор айтылган. Этиштик өткөн чак маанилери атайын терең дифференциацияланып каралган эмес, автор өзүнүн алдына андай максатты койгон эмес.

Азербайжан тилиндеги этиштин өткөн чагынын уюшулуш формасында да кыргыз тилиндегиден айырмаланган белгилер аз. Жогорку окуу жайлар үчүн окуу китеп катары жарыяланган грамматикада этиштин чактарын *кечмиш заман, индики заман* жана *кәләчк заман* деп, үч чактын бар экенин белгилеп жазган. Өткөн чакты уюштурган *-ды* мүчөсүнүн туюндурган маанилерине, тыбыштык өзгөрүүлөрүнө көбүрөөк токтолгондугун байкоого болот.

Азыркы алтай тилинин грамматикасында этиш сөз түркүмү өзүнчө бир чоң бөлүмдү түзөт. Китепте этиштин өткөн чагына кеңири орун берилген. Авторлор азыркы алтай тилиндеги өткөн чактын *-ды* мүчөсүн жалпы түрк тилдеринин маселелери менен тыгыз биримдикте карашып, бул мүчө менен уюшулган этиштин формасын байыркы түрк тилиндеги категориялык өткөн чак (праторкское прошедшее категорическое) деп мүнөздөп жазышкан. Талдоолорунда келтирген мисалдарынын азыркы кыргыз тилиндеги айкын өткөн чактан олуттуу айырмачылыктары жок экендигин белгилеп, ошол китептен мисалдарды келтиребиз.

Жекелик сан	Көптүк сан
1) <i>ойно-ды-м</i>	<i>ойно-ды-(бы)с</i>
2) <i>ойно-ды-н</i>	<i>ойно-ды-гар</i>
3) <i>ойно-ды</i>	<i>ойно-ды-лар</i>
Жекелик сан (терс форма)	Көптүк сан (терс форма)
1) <i>ойно-бо-ды-м</i>	<i>ойно-бо-ды-(бы)с</i>
2) <i>ойно-бо-ды-н</i>	<i>ойно-бо-ды-гар</i>
3) <i>ойно-бо-ды</i>	<i>ойно-бо-ды-лар</i>

Азыркы алтай тилинин мисалдарынан көрүнүп тургандай, оң формада да, терт формада да жакталыштар көптүк санда гана айырмачылыктардын бар экендиги байкалып турат. Ошондой болгону менен экинчи жактын жекелик санда жана көптүк санда айтылганындагы өзгөчөлүк *-гар* деген мүчөнүн тыбыштык жагында гана айырма бар болуп саналат. Негизи, түрк тилдеринин өсүп-өнүгүшүндө *г* жана *н* тыбыштарынын алмашылып

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2023

колдонгон учурлары катталган. Ал эми көптүк сандагы үчүнчү жакта алтай тилиндеги айтылыш (*ойно-ды-лар, ойно-бо-ды-лар*) азыркы кыргыз тилине мүнөздүү эмес болгону менен, азыркы кыргыз тилинин диалектилериндеги жакталыштарга туура келерин байкоого болот деп эсептейбиз. Кыргыз тилинин түштүк диалектилеринде этиш сөздөрдүн грамматикалык өзгөрүүлөрүндө көптүк сандын *-лар* мүчөсү кошулуп айтыла берет.

Жалпы өткөн чактын *-ган* мүчөсү менен уюшулган этиштин формасын “прошедшее результативное (перфективное) время” (364), деп жазышкан. Мында да азыркы алтай тилинен келтирилген мисалдары азыркы кыргыз тилинин жалпы өткөн чагынан олуттуу айырмаланбайт.

Жекелик сан	Көптүк сан
1) <i>отур-гам</i>	<i>отур-ган-(ыб)ыс</i>
2) <i>отур-ганг</i>	<i>отур-ган-(ыг)ар</i>
3) <i>отур-ган</i>	<i>отур-ган-дар</i>

Жекелик сан (терс форма)	Көптүк сан (терс форма)
1) <i>отур-ба-гам</i>	<i>отур-ба-ган-(ыб)ыс</i>
2) <i>отур-ба-ганг</i>	<i>отур-ба-ган-(ыг)ар</i>
3) <i>отур-ба-ган</i>	<i>отур-ба-ган-дар</i>

Азыркы кыргыз тилинен айырмачылыгы көптүк сандын биринчи жана экинчи жактарында бир канча олуттуу болуп турат, негизинен окшоштук менен жакындык байкалып турат.

Азыркы алтай тилиндеги жана азыркы кыргыз тилиндеги *-ды, -ган* мүчөлөрүнүн этиштин өткөн чагын уюштуруп жараткан грамматикалык маанилеринде айырмачылык жокко эсе.

Түрк тилдериндеги этиштердин салыштырма максат менен изилдениши белгилүү түрколог А.М. Щербак тарабынан аткарылып, анын монографиясы жарыяланган. Окумуштуу монографиясында түрк тилдериндеги этиштердин грамматикалык чак боюнча өзгөрүштөрүн этиштин ыңгай категориясы менен байланышта карап, өткөн чак маанилерин, өткөн чак формаларын “прошедшее категорическое на *-di*” “прошедшее результативное на *-бан* и на *-miş ~ -муш*”, - деп жазып иликтөөлөрдү ишке ашырып изилдеген.

Адабияттар:

1. Абдувалиев И., Сыдыков Т. Азыркы кыргыз тили: Морфология. - Бишкек, 1997. - 197-205-бб.
2. Александр Мирза Казем-Бек. Общая грамматика турецко-татарского языка. - Казань, 1846.
3. Какаева М.Т. Англис, кыргыз тилдериндеги философиялык жана психологиялык терминдердин салыштырма типологиясы. / Автореферат. - Б., 2002.
4. Кормушиндин И.В. монографиясындагы изилдөөлөр. - Москва, 1984. - 73-б.
5. Юдахин К.К. Кыргызча-орусча сөздүгү. - Ф.: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии, 1965 г.
6. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. - М.-Л., 1956.
7. Кононов А. Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. - М.-Л., 1960.
8. Гусейн-заде М. Мүасир азербайжан дили: морфология. - Баку, 1988.
9. Севортян Э. В. Аффиксы глаголообразования в азербайджанском языке: опыт сравнительного исследования. - М: Наука, 1966. - 437 б.
10. Грамматика современного алтайского языка: морфология. Отв. ред. И. П. Невская. - Горно-Алтайск, 2017. - 576 б.
11. Щербак А. М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (глагол). - Л.: Наука, 1981. - 184 б.